

quo fuisse. Porrò Chaldeus paraphrastes ita habet: *Rupit Deus, kapha, petram, quæ in maxilla. Verùm retinenda omninò nostra lectio, et lectionis nostræ perspicuus sensus, cum et molarem dentem, et asini maxillam disertè exprimat. Primò, quia is est Ecclesiæ sensus, quæ et eam versionem probavit, et ita semper intellexit. Secundò, quia eòdem respicit versio Septuaginta. in codice quidem Romano, lacum qui in maxilla, ubi per lacum foveolam illam et cavitatem intelligunt, quam deus excussus reliquit: in codice verò Basileensi: *Vetus quod in maxilla. Sic et Regius, vulnus maxille. Tertio ita passim intellexerunt SS. Patres. L. Latinis quidem Tertullianus lib. 3 contra Marcionem, Gregorius Magnus lib. 13 Moral. cap. 6, Ambrosius Epist. 70 et in prologo lib. 2 de Spiritu sancto, Hieronymus in Epitaphio Paulæ, et in 12 cap. Joh. Prudentius in Enchiridio, Sulpitius lib. 4 Historie, Rupertus in hunc librum: è Græcis Chrysostomus Homil. 15 inter varias, tom. 2, et Homil. 5 ad Titum Cyrillus lib. 1 contra Judæos, quæst. 6, Damascenus lib. 4 de Fide cap. 16, Ephrem lib. adversus improbas mulieres, et in sermone ascetico, Procopius Gazæus, qui omnes vel ex ipso dente maxilla, vel è dentis lacunâ hæc aquas percussisse volunt. Quartò, quia passim ferè omnes hic illud, *machtesch*, pro molari dente accipiunt etiam novatores, siquidem et Paganus molarem dentem vertit, et Sebastianus Castalio, et Tigurini interpretes, Forsterus in Dictionario, alique hic similiter molarem dentem vertere: sed et Rabbi David foveam dentis interpretatur, idemque ait hoc loco apud Chaldeum paraphrasten in nonnullis codicibus non legi, *kapha, petram*, sed, *cacca*, quod significat, *dentem molarem*. Quin et Hebræa vox *machtesch*, in genere quidem significat quiddam commoluit et contudit, at nihil vetat hic molari denti eam notionem adaptari, cum isti denti proprium sit cibum commolare et conterere.**

Verùm circa hunc fontem queritur primò, an maxilla hæc aquas profuderit cum adhuc in Samsonis manu esset. Ita videntur sentire Chrysostomus Homil. 15 supra, et Sulpitius. At contrarium videtur verius; satis enim significatur vers. 17, jam autè à Samsonè abjectam fuisse mandibulam, quam sanè gratis quis fingat in manus à Samsonè revocatam. Adde nimis hoc insolens futurum fuisse miraculum, siquidem de novo continuè fuissent vel creandæ, vel aliâ ratione divinâ vi suppeditandæ per

dentem aquæ; quod minùs est verisimile, cum Deus miracula non necessaria efficere non soleat. Item aquis Samsoni ad satietatem suppeditatis, si ex dente eæ prodissent, debuisset fons fluere desinere, (quorsum enim Deus tam insolens posterioribus temporibus continuaret miraculum?) cum tamen verius sit, ut mox dicam, fontem hunc perpetuum effectum.

Queritur igitur secundò, an iste fons perennis factus sit et deinceps manserit. Respondet planè ita videri; nam scriptor agiographus, qui annis pluribus postea vixit, sive is Samuel, sive quis alius fuerit, dicit paulò post: *Idcirco appellatum est nomen loci illius, Fons invocantis de maxilla, usque in præsentem diem. Certè loco nomen fontis mansisse, et non fontem ipsum parùm sit verisimile, cum facile soleant rebus sublati etiam nomina ex rebus sumpta perire. Adde in Hebræo et Septuaginta videri apertè indicare agiographum scriptorem ad sua tempora fontem ipsum perdurasse; sic enim sententia illa in iis effertur: *Idcirco vocavit (scilicet Samson), vel, vocatum est nomen ejus, fons invocantis, qui in maxilla est usque ad diem hanc. Itaque juxta hos textus integrum nomen est, fons invocantis: illud verò reliquum, qui, laud dubiè fontem refert, qui usque ad illud tempus, quo ista ab agiographo scriptore scriberentur, dicitur fuisse in maxilla, hoc est, in loco illo qui dictus est Lechi, seu maxilla. Quocirca nec illud, de maxilla, in nostro textu videretur fontis nomini jungendum; quia tamen non videtur aptè cum verbis aliis antecedentibus connecti, dici potest etiam hoc ex interpretis nostri sensu ad fontem non pertinere, fontemque illum appellatum, fontem invocantis de maxilla, hoc est, Samsonis, qui Deum è loco illo maxilla dicto ad aquas impetrandas invocavit. Verùm quod ad perennitatem fontis hujus attinet, indicat adhuc suo tempore fontem illum exstitisse S. Hieronymus in Epitaphio Paulæ; sed et Glycas parte 2 Animalium disertè: « Hic fons, inquit, in Hodiernum usque diem in Eleutheropolis suburbio conspicitur, et Fons maxille nuncupatur. » Neque hæc res nimis insolens videri debet, cum Ovetanus lib. 2 Hist. cap. 9, alique scriptores referant in unâ è fortunatis insulis, quam Ombrium vocant, ex arbore unicâ tantam aquarum copiam naturaliter fluere, ut incolis omnibus et jumentis satis sit, cum in totâ insulâ neque putei alii, neque fontes cerantur.**

Queritur tertio: Unde hæc aquæ molari illi

denti, vel illius lacunæ communicatæ fuerint? et an fuerit necesse maxillam eo in loco permanere, ut fons permaneret: an verò si aliâ maxilla transferretur itidem et fons sequeretur? Respondeo mihi fieri verisimile hæc aquas è terrâ communicatas, sic tamen ut per maxilla in terrâ jacentis, dentisque foramen eæ defluerent, ut eò majorem admirabilitatem haberet hæc maxilla, quæ tantam hostium stragem ediderat, et victori Samsoni salutem, vitamque sitim extremam extinguendo pepererat. Neque tamen existimo secuturis temporibus ad fontis perennitatem fuisse necessarium ipsam eo in loco permanere maxillam, vel fontem comitari si aliò quoquam delata esset hæc maxilla: si enim è terrâ hæc aquæ naturali modo viâ semel à Deo factâ erumpbant, et tantummodò per

CAPUT XVI.

1. Abiit quoque in Gazam, et vidit ibi mulierem meretricem, ingressusque est ad eam.

2. Quod cum audissent Philisthim, et percrebuisset apud eos intrasse urbem Samson, circumdederunt eum, positis in portâ civitatis custodibus, et ibi totâ nocte cum silentio præstolantes, ut factò mane exeuntem occiderent.

3. Dormivit autem Samson usque ad medium noctis; et, inde consurgens, apprehendit ambas portas fores cum postibus suis et serâ, impositasque humeris suis portavit ad verticem montis qui respicit Hebron.

4. Post hæc amavit mulierem quæ habitabat in valle Sorec et vocabatur Dalila.

5. Veneruntque ad eam principes Philistinorum, atque dixerunt: Decipe eum, et discè ab illo in quo habeat tantam fortitudinem, et quo modo eum superare valeamus et vincium affligere: quod si feceris, dabimus tibi singuli mille et centum argenteos.

6. Locuta est ergo Dalila ad Samson: Dic mihi, obsecro, in quo sit tua maxima fortitudo, et quid sit quo ligatus erumpere nequeas?

7. Cui respondit Samson: Si septem

dentis lacunam quasi per canalem fluere, maxillâ ad aquarum generationem vel attractionem nihil conferente, nihil necesse erat siccarî fontem si maxilla auferretur, neque maxillam sequi fons poterat si contingeret eam non congiungi aquarum scaturigini.

VERS. 20. — JUDICAVITQUE ISRAEL IN DIEBUS PHILISTHIM VIGINTI ANNIS. De annorum numero, quibus judex Samson fuit, dicitur vers. ult. capituli sequentis. Quod autem hic dicitur, in diebus Philisthim, sensus est, quo tempore Philisthæi dominabantur et servitute opprimebant Israelitas. Ex quo manifestum est Samsonis annos se congiungi non posse ab illis quadraginta Philisthinæ servitutis annis, quorum fit mentio initio cap. 15.

'CHAPITRE XVI.

1. Après cela Samson alla à Gaza, ville des Philistins, et y ayant vu une courtisane, il entra chez elle.

2. Les Philistins l'ayant appris, et le bruit s'étant répandu parmi eux que Samson était entré dans la ville, ils le firent environner, et mirent des gardes aux portes de la ville, où ils l'attendirent en silence toute la nuit, pour le tuer le matin lorsqu'il sortirait.

3. Samson dormit jusque sur le minuit; et, s'étant levé alors, il alla prendre les deux portes de la ville, avec leurs poteaux et leurs serrures, les mit sur ses épaules, et les porta sur le haut de la montagne qui regarde Hébron, se moquant ainsi du dessein des Philistins.

4. Après cela il aima une femme qui demeurait dans la vallée de Sorec, et s'appelait Dalila.

5. Les princes des Philistins, l'ayant su, vinrent trouver cette femme, et lui dirent: Trompez Samson, et sachez de lui d'où lui vient une si grande force, et comment nous pourrions le vaincre et le tourmenter après l'avoir lié; si vous faites cela, nous vous donnerons chacun onze cents pièces d'argent.

6. Dalila dit donc à Samson: Dites-moi, je vous prie, d'où vous vient cette force si grande, et avec quoi il faudrait vous lier pour vous ôter le moyen de vous sauver.

7. Samson lui dit: Si on me liait avec sept grosses cordes qui ne fussent pas sèches, mais

nervicis funibus necdum siccis et adhuc humentibus ligatus fuero, infirmus ero ut cæteri homines.

8. Attuleruntque ad eam satrapæ Philistinorum septem funes, ut dixerat; quibus vinxit eum.

9. Latentibus apud se insidiis et in cubiculo finem rei expectantibus, clamavit que ad eum: Philisthiim super te, Samson. Qui rupit vincula quo modo si rumpat quis filum de stupæ tortum putamine cum odorem ignis acceperit; et non est cognitum in quo esset fortitudo ejus.

10. Dixitque ad eum Dalila: Ecce insisti mihi et falsum locutus es; saltem nunc indica mihi quo ligari debeas.

11. Cui ille respondit: Si ligatus fuero novis funibus qui nunquam fuerunt in opere, infirmus ero et aliorum hominum similis.

12. Quibus rursum Dalila vinxit eum, et clamavit: Philisthiim super te, Samson, — in cubiculo insidiis preparatis. Qui ita rupit vincula quasi fila telarum.

13. Dixitque Dalila rursum ad eum: Usquequò decipis me, et falsum loqueris? ostende quo vinciri debeas. Cui respondit Samson: Si septem crines capitibus mei cum licio plexeris, et clavum his circumligatum terræ fixeris, infirmus ero.

14. Quod cum fecisset Dalila, dixit ad eum: Philisthiim super te, Samson. Qui, consurgens de somno, extraxit clavum cum crinibus et licio.

15. Dixitque ad eum Dalila: Quomodo dicis quod amas me cum animus tuus non sit mecum? per tres vices mentitus es mihi, et noluisti dicere in quo sit maxima fortitudo tua.

16. Cumque molesta esset ei, et per multos dies jugiter adhereret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima ejus et ad mortem usque lassata est.

qui eussent encore leur humidité, je deviendrais faible comme les autres hommes.

8. Les princes des Philistins lui apportèrent sept cordes comme elle avait dit, dont elle le lia;

9. Et, ayant fait cacher dans sa chambre des hommes qui attendaient l'événement de cette entreprise, elle lui cria: Samson, voilà les Philistins qui fondent sur vous! et aussitôt il rompit les cordes, comme se rompt un filet d'étonpe lorsqu'il sent le feu; et on ne connut point d'où lui venait cette grande force.

10. Dalila lui dit: Vous vous êtes joué de moi, et vous ne m'avez point dit la vérité; découvrez-moi donc maintenant au moins avec quoi il faudrait vous lier.

11. Samson lui répondit: Si on me liait avec des cordes toutes neuves, dont on ne se serait jamais servi, je deviendrais faible et semblable aux autres hommes.

12. Dalila l'en ayant encore lié, après avoir fait cacher des gens dans sa chambre, elle lui cria: Samson, voilà les Philistins qui fondent sur vous! Et aussitôt il rompit ces cordes comme on romprait un filet.

13. Dalila lui dit encore: Jusqu'à quand me tromperez-vous, et me direz-vous des choses fausses? dites-moi donc avec quoi il faudrait vous lier. Samson lui dit: Si vous faites une tresse de sept cheveux de ma tête avec du fil dont on fait de la toile, et que l'ayant attachée à un clou, vous enfonciez ce clou dans la terre, je deviendrai faible comme un autre.

14. Ce que Dalila ayant fait, elle lui dit: Samson, voilà les Philistins qui fondent sur vous! Et, s'éveillant tout d'un coup, il arracha le clou avec ses cheveux et le fil.

15. Alors Dalila lui dit: Comment dites-vous que vous m'aimez, puisque vous ne témoignez que de l'éloignement pour moi? vous m'avez déjà menti par trois fois, et vous ne m'avez point voulu dire d'où vous vient cette force supérieure.

16. Et comme elle l'importunait sans cesse, et qu'elle se tint plusieurs jours attachée auprès de lui sans lui donner aucun temps pour se reposer, enfin la fermeté de son cœur se relâcha, et il tomba dans une lassitude mortelle.

17. Tunc aperiens veritatem rei, dixit ad eam: Ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia Nazareus (id est, consecratus Deo) sum de utero matris meæ; si rasum fuerit caput meum, recedet à me fortitudo mea, et deliciam, eroque sicut cæteri homines.

18. Vidensque illa quòd confensus ei esset omnen animum suum, misit ad principes Philistinorum, ac mandavit: Ascendite adhuc semel, quia nunc mihi aperuit cor suum. Qui ascenderunt, assumptâ pecuniâ quam promiserant.

19. At illa dormire eum fecit super genua sua et in sinu suo reclinare caput; vocavitque tonsorem, et rasit septem crines ejus; et cœpit abigere eum et à se repellere, statim enim ab eo fortitudo discessit.

20. Dixitque: Philisthiim super te, Samson. Qui, de somno consurgens, dixit in animo suo: Egrediar sicut ante feci, et me excutiam, — nesciens quòd recessisset ab eo Dominus.

21. Quem cum apprehendissent Philisthiim statim eruerunt oculos ejus, et duxerunt Gazam vincium catenis, et clausum in carcere molere fecerunt.

22. Jamque capilli ejus renasci cœperant,

23. Et principes Philistinorum convenerunt in unum ut immolarent hostias magnificas Dagon deo suo et epularentur dicentes: Tradidit deus noster inimicum nostrum Samson in manus nostras.

24. Quod etiam populus videns laudabat deum suum, eademque dicebat: Tradidit deus noster adversarium nostrum in manus nostras, qui delevit terram nostram et occidit plurimos.

25. Lætantesque per convivia, sumptis jam epulis, præceperunt ut vocaretur Samson, et ante eos luderet. Qui adductus de carcere ludebat ante eus; feceruntque eum stare inter duas columnas.

17. Alors, lui découvrant toute la vérité, il lui dit: Le rasoir n'a jamais passé sur ma tête, parce que je suis Nazaréen, c'est-à-dire, consacré à Dieu dès le ventre de ma mère; si l'on me rase la tête, toute ma force m'abandonnera, et je deviendrai faible comme les autres hommes.

18. Dalila, voyant qu'il lui avait confessé tout ce qu'il avait dans le cœur, envoya vers les princes des Philistins, et leur fit dire: Venez encore pour cette fois, parce qu'il m'a maintenant ouvert son cœur. Ils vinrent donc chez elle, portant avec eux l'argent qu'ils lui avaient promis.

19. Dalila fit dormir Samson sur ses genoux et lui fit reposer la tête dans son sein, et ayant fait venir un barbier, elle lui fit raser les sept tresses de ses cheveux; après quoi elle commença de le chasser et de le repousser d'après elle, car sa force l'abandonna au même moment.

20. Et elle lui dit: Samson, voilà les Philistins qui viennent fondre sur vous! Samson, s'éveillant, dit en lui-même: J'en sortirai comme j'ai fait auparavant, et je me dégage-rai d'eux; — car il ne savait pas que le Seigneur s'était retiré de lui.

21. Les Philistins l'ayant donc pris, lui crevèrent aussitôt les yeux, et, l'ayant mené à Gaza chargé de chaînes, ils l'enfermèrent dans une prison, où ils lui firent tourner la meule d'un moulin.

22. Ses cheveux commençaient déjà à re-venir.

23. Lorsque les princes des Philistins firent une grande assemblée pour immoler des hosties solennelles à leur dieu Dagon, et pour faire un festin de réjouissance, en disant: Notre dieu nous a livré entre les mains Samson notre ennemi.

24. Ce que le peuple ayant aussi vu, il publiait les louanges de son dieu, en disant comme eux: Notre dieu nous a livré entre nos mains notre ennemi qui a ruiné notre pays et qui en a tué plusieurs.

25. Ils firent ensuite des festins avec de grandes réjouissances, et après le dîner ils commandèrent que l'on fit venir Samson pour jouer devant eux. Samson, ayant été amené de la prison, jouait devant les Philistins; et ils le firent tenir entre deux colonnes.

26. Qui dixit puero regenti gressus suos : Dimitte me, ut tangam columnas quibus omnis imminet domus, et reclinet super eas, et paululum requiescam.

27. Domus autem erat plena virorum ac mulierum, et erant ibi omnes principes Philistinorum, ac de tecto et solario circiter tria millia utriusque sexus spectantes ludentem Samson.

28. Et ille, invocato Domino, ait : Domine Deus, memento mei, et redde mihi nunc fortitudinem pristinam, Deus meus, ut ulciscar me de hostibus meis, et pro amissione duorum luminum unam ultionem recipiam.

29. Et apprehendens ambas columnas, quibus inniebatur domus, alteramque earum dexterâ et alteram lævâ tenens,

30. Ait : Moriatur anima mea cum Philistiim. Concussisque fortiter columnis, cecidit domus super omnes principes et cæteram multitudinem quæ ibi erat ; multoque plures interfecit moriens quàm ante vivus occiderat.

31. Descendentes autem fratres ejus et universa cognatio tulerunt corpus ejus, et sepelierunt inter Saraa et Esthaol, in sepulcro patris sui Manue, Judicavitque Israel viginti annis.

COMMENTARIUM.

VERS. 1. — ABIIIT QUOQUE IN GAZAM. Sive ad hoc à Deo incitatus, sive provocatus spe rei beatæ in Philistæos gerendæ. Porro de Gaza jam aliàs diximus, quàm constat unam è quinque Philistæorum satrapis fuisse, non procul à mari, eandemque celeberrimam, sed omnium maximè australem versùs Ægyptum et Rhinocoruram. Illec ab Alexandro Magno eversa est penitus et deleta, postquam diu ante à Prophetis ejus eversio et desolatio prædicta fuisset : neque postmodum in eodem loco restituta, sed in alio, non procul ab urbe veteri, postmodum fide christianâ receptâ episcopum habuit. Ex quo colligere liceat non exiles fuisse portas illas, quas secum abstulit Samson, ut pote urbis primariæ et præcipuæ. Quâ autem ratione factum sit, ut permissus sit intrare eam urbem, quæ eum pro infensissimo hoste habebat, mi-

26. Alors Samson dit au garçon qui le conduisit : Laissez-moi toucher les colonnes qui soutiennent toute la maison, afin que je m'appuie dessus et que je prenne un peu de repos.

27. Or, la maison était toute pleine d'hommes et de femmes : tous les princes des Philistins y étaient, et il y avait bien trois mille personnes de l'un et de l'autre sexe qui, du haut de la maison, regardaient jouer Samson.

28. Celui-ci ayant donc invoqué le Seigneur, lui dit : O Seigneur mon Dieu, souvenez vous de moi ; mon Dieu, rendez-moi maintenant ma première force, afin que je me venge en une seule fois de mes ennemis pour la perte de mes deux yeux et pour l'outrage qu'ils font à votre saint nom.

29. Puis, prenant les deux colonnes sur lesquelles la maison était appuyée, tenant l'une de la droite et l'autre de la gauche,

30. Et, faisant un sacrifice de sa vie pour la délivrance de son peuple, il dit : Que je meure avec les Philistins. Et ayant fortement ébranlé les colonnes, la maison tomba sur tous les princes et sur tout le reste du peuple qui était là ; et il en tua beaucoup plus en mourant qu'il n'en avait tué pendant sa vie.

31. Ses frères et tous ses parents étant venus dans ce lieu, enlevèrent son corps, et l'ensevelirent entre Saraa et Esthaol, dans le sépulchre de son père Manué, après avoir été juge d'Israël pendant vingt ans.

rum videri potest, sed sive mutato habitu, sive aliâ ratione defusus portarum custodibus, sive qui custodes erant non ausi siut ingressum prohibere, sibi malum metuentes, satis tamen ex sequentibus intelligimus eum quietè ingressum.

ET VIDIT IBI MULIEREM MERETRICEM. Hæc verba satis indicant non venisse eò Samsonem animo turpi et libidinoso, sed oblatâ duntaxat occasione, et incautè in mulierem meretricem conjectis oculis, meretricis captum amoribus fuisse. Veram autem fuisse hanc meretricem, non cauponariam, ut nonnulli volunt, fisdem argumentis probari potest, quibus probatum est Jo-ue 2, v. 1, Rahab fuisse meretricem.

INGRESSUSQUE EST AD EAM. Ilis vocibus turpis copula indicatur, etsi aliter visum Augustino serm. 107 de Tempore : passim enim coitus cum feminâ in Scripturâ vix aliter quàm per

Hebræam vocem, *ho*, et Latinam, *ingredi*, significatur. An peccarit Samson hoc fornicario coitu, uti et in sequentibus cum alterâ meretricem Dalila dubitare non licet, cum de fide sit fornicationem simplicem esse mortiferum peccatum. Nihilominus asserendum est eum hæc peccata penitentia delevisse, cum inter sanctos ab Apostolo reponatur, ad Hebr. 11, neque verò vel otium ei ad agendam penitentiam in illo pistrino Gazæ, vel incitamenta deesse poterunt.

VERS. 2. — CIRCUMDERUNT EUM. POSITIS IN PORTA CIVITATIS CUSTODIBUS. In Hebræo est : *Et circumderunt, et insidiati sunt ei totâ nocte in portâ urbis*. Ex quibus intelligimus neque apertè, neque cum tumultu insidias Samsoni preparatas. Quocirca et illud, *circumderunt*, nolim intelligi quasi domum armati circumsterint ; id enim agrè sine tumultu fieri potuisset, sed quòd in variis locis, quâ transeundum ei esset, armati fuerint dispositi, ne quâ ratione elabi posset, præsertim verò in urbis portâ, quâ ingressus fuerat, quaque ei exeundum erat, ut ad suos Danitas reverteretur. Porro satis credibile est Gazæos non ausos apertè vi Samsonem etiam dormientem aggredi, vel certè maluisse, tutiusque censeisse eum in regressu ex insidiis adoriri, et eminus forte jaculis impetere, quòd jam experti fuissent apertam viam malè ipsis censeisse.

VERS. 5. — APPREHENDIT AMBAS PORTÆ FORÈS, CUM POSTIBUS SUI ET SERA, IMPOSITASQUE HUMERIS SUI PORTAVIT AD VERTICEM MONTIS, QUI RESPICIT HEBRON. Quomodo et portas hæc ingentes et validas cum postibus revellere potuerit ; quomodo in montem transferre, eumque tam distantem (siquidem si Adrichomio credimus, facillè quatuordecim milliariibus horariis Hebron Gazâ distabat), etsi mirum sit, tollitur tamen admirabilitas eum res tota ad divinam virtutem revocatur, quæ has vires Samsoni subministrabat, etiam post peccatum et amissionem gratiam ; neque enim gratiæ internæ alligaverat Deus donum illud inseparabilem virium corporis, sed Nazareatui et intonso capillitio. Quâ ratione autem factum sit hic ut custodes et armati in portâ civitatis constituti non resisterint Samsoni, vel referri debet ad panicum nescio quem terrorem, qui eos stupidos attonosque redderet ; vel quòd eum non ad ipsam portam, sed aut supra ipsam, aut ad alterum trunc portæ latus excubarent, non satis sciverint quid fieret, mediæ noctis etiam tenebris adjuvantibus, donec Samson longius proces-

sisset, quem tamen ausi non sint insequi ne ab eo malè mulctati recederent. In Hebræo pro eo quod Hieronymus verit, *sera*, habetur vox *beriah*, quæ vocem Septuaginta nomen, tumalibi passim, *tecem*, vertunt, et sapè etiam Hieronymus, cum sera Hebræicè potius *manhâ* appelletur : nihilominus satis etiam probabile est his vocibus significari quiddam portam oclusam continet, sive vectis sit, sive pessulus, sive sera ; et Hieronymus non tantum hoc loco, sed et alibi non semel *beriah*, *seram*, verit. Porro etsi incertum sit, quis sit iste mons, ad cuius verticem Gazæ portas Samson transtulit, satis tamen liquet, eum addatur, qui respicit Hebron, vel ut est in Hebræo et Septuaginta, qui est super faciem Hebron, seu è regione, hunc montem Hebroni fuisse vicinum, ut proinde toto celo erret contra Scripturâ hic apertam sententiam Adrichomius, qui montem hunc ad quem Samson portas istas transtulit, Gazæ vicinum statuit, ab Hebron verò procul remotum.

VERS. 4. — POST HÆC AMAVIT MULIEREM, QUÆ HABITABAT IN VALLE SOREK, ET VOCABATUR DALILA. Septuaginta in codice Romano et Basiliensi habent *Dalida*, sed codex Hegius, Procopius, Prosper convenienter nostro et Hebræo textui, *Dalila* appellant. Josephus *Δαλιλα* vocat. Porro vallem Sorek vel torrentem (nam eadem vox Hebræa vallem et torrentem significat, unde dictæ videntur, vineæ Sorek, è quibus sarsissimum vinum exprimebatur, ut indicat Hieronymus ad Isai 5 et Michææ 4) statuit Hieronymus in Locis hebræicis ad septentrionalem plagam Eleutheropolos, ubi adhuc suo tempore vicus extabat nomine Capharsorek juxta villam Saraa, ubi natus fuit Samson : unde fit verisimile, quod et Adrichomius asserit, hanc vallem in tribu Dan fuisse. Josephus tamen Palestinam facit Dalilam. et eum eo alii multi. Sunt qui vallem Sorek confundant cum Nehelesol, seu valle botri, in quâ speculatores Num. 13 botrum abscederunt, et in vecte ad Moysen attulerunt : at non facillè his assentiar, eum Nehelesol fuerit planè ad extremos Chananae ad austrum terminis ; hæc autem vallis Sorek etiam ad aquilonem ipsi Eleutheropoli Hieronymo stangebatur.

Quæres, an hæc Dalila meretrix fuerit, an verò Samsonis uxor. Uxorem fuisse censent Chrysostomus homil. 15 ex variis in Matthæum, Ephrem adversùs improbas mulieres ; Prosper l. de Promiss. cap. 22. At Josephus, Ambr. Epist. 70, Suida. Abulensis, Serarius, alique

passim meretricem volunt, quorum calculis facile nem adjecto, et subindica, quanquam non aperte Scriptura, cum ait amasse mulierem; turpen enim amorem id sonat: deinde quod tam fidenter cum ea agant Philistinorum principes, oblatâ pecuniâ, ut Sansonem decipiat et prodât, et alia hujusmodi nonnulla, quæ potius meretricium in muliere amorem, hoc est, infidum et insinceram, quam uxorium declarant.

VERS. 5. — DECIPERE EAM, ET DISCE AB ILLO, IN QUO HABEAT TANTAM FORTITUDINEM. Satis enim suspicandum fortitudinem istam tam admirandam alunde esse quam à naturali constitutione corporis: et fortè intellexerant Sansonem aliquando indicasse ex re quâpiam arcanâ et nemini alteri præterquam sibi notâ eam fortitudinem p-ndere.

DABIMUS TIBI SINGULA MILLE ET CENTUM ARGENTOS. Argenteos hic pro siclis accipio, ut et alibi passim. Porrò singuli tantumdem promittunt; quo autem numero fuerint hi principes, non proditur: quid si è quinque Philistinorum satrapis quinque satrapæ et principes primarii? siquidem et in Hebræo est *ser a-âm*, quod ferè *satrapas* vertunt, et ita veritè hic Pagninus: item ferè Septuaginta tum hoc capite scèptis, saltem in codice Regio et Basileensi, tum alibi etiam scèptis. Et quamvis non plures quinque hi principes fuerint, certè non parva ea summa fuerit, quæ ad facinus allicere infidelem et meretriculam et pecunie appetentem poterit: sic enim ipsa quinque milia siclos et quingentos acceptura erat, quæ duo propè Hebræica talenta conficiunt.

VERS. 7. — SI SEPTEM NERVICIS FUNIBUS NECDUM SICCS ET ADHUC HUMENTIBUS LIGATUS FUERO, INFIRMUS ERO UT CETERI HOMINES. Mulierem in petendo molestam et importunam dolosâ et mendaci responsione à se avertit, sed ut suæ responsioni veri speciem allingat, certas conditiones et circumstantias requirit, ex quibus verisimilitudo nascatur. Requirit igitur nervicos funes, hoc est, è nervis animantium quorumcumque compositos, et in morem funium contortos. Videtur autem vox illa, *neriviceus*, ab Hieronymo conlecta, cum non videatur alicujus alterius probi scriptoris esse. Vult insuper hos numero septem esse, eosdemque necdum siccos, sed adhuc humentes, hoc est, recenter ab animal extraxios. Verùm de nervicis illis tuibus litem nostro interpreti movent novatores, et Hebræorum sequaces cum Josepho et Rabbini: Pagninus enim virgas

vult, nimirum adhuc virides, et necdum siccatas, quæ contorqueri possunt, et funium vicem agere. Arias Montanus reponit vinina, etsi in commentario nostram versionem probet. Josephus, *κάρπια ἀμπέλων*, palmites viteos, dicit. Alii funes recentes; sed tunc non videretur esse horum funium distinctio ab illis quibus alterâ vice v. 11 dicitur se ligandum Sanson. At Hieronymo assentior, qui omnes antiquos interpretes vidit, quosque in re obscurâ libenter sequitur, ei, inquam, assentior præ Rabbini recentioribus, inprimisque Rabbi Davide, qui satis ostendit se divinare, Hieronymo consentiunt Septuaginta, qui *νεῦξ*; habent; itidem Hieronymus Psal. 11, v. 2, eandem vocem, *ieher*, verum veritè: *Posuerunt sagittam suam super nervum*, quod etiam ibidem Arias Montanus sequitur, ubi alii, *fuem*, *chordam*; Septuaginta tamen ibi *pharetram* dixerunt.

VERS. 9. — LATENTIBUS APUD SE INSIDIIS ET IN CUBICULO FINEM REI EXPECTANTIBUS. Nimirum in aliquo conclavi interiore, et secretiore auditu latebant, ut viderent num res successum haberet, quem cupiebant, neque erumpentem quòtescumque Sansonem injecta vincula disrumpent, sed auditu remanebant, donec tandem vice ultimâ comperto eum fortitudinem illam pristinam amisisset, tum demum erumpunt, et vincula abduxerunt. Neque verò mirum est hic non fuisse eos Sansonem aggressos dum dormiret, et coactos incantum opprimere: tantus enim terror, ut notat Ilugo de S. Victore, eos invaserat, ut ausi non essent etiam inermem et nudum, vel dormientem Sansonem armati aggredi, utpote à quo jam viderant integros cascos fngatos exercitus; ad eum modum, quo nemo leonem dormientem audet aggredi, ne quo modo excitatus priusquam omninò opprimatur, eos qui aggrediuntur, discerpat.

QUO MODO SE RUMPAT QUIS FILIUM DE STUPÆ TORTUM PUTAMINE. In Hebræo tantummodò habetur *filium stupæ*, sive filium è lineâ stupæ factum. Sic et Septuaginta. *Κόρυς* vel *στρίψμα στρωπέου*; est autem *κόρυς* vel *στρίψμα* filium contortum. Porrò Hieronymus, *filium de stupæ putamine tortum*, dixit; hoc est, de villi et rejectancâ stupâ factum (sunt enim putamina, ait Nonius Marcellus, rei ejuslibet purgamenta, et quidquid ab aliqua re projicitur putamen appellatur), fortè quid hæc stupamendo minus firmetur, ut proinde etiam rumpatur facilis, ignemque citius concipiat; nam et hic additur, *cum odorem ignis acceperit, ad*

indicandum summâ facilitate hosce è nervis compactos funes rupisse, cum nihil sit facilius quam semistulatum jam filum rumpere. Porrò pro verbis illis, *de stupæ tortum putamine*, Lyranus, Abulensis, Carthusianus, inemendati codices habent, *de stupâ tortum putamine*, explicanteque tortum de stupâ adhibito inter nondum, ut fieri solet, sputo; sed in codicibus correctis rejecta est hæc lectio.

VERS. 10. — ECCE ILLUSTI MIHI, ET FALSEM LOCUTUS ES: SALTEM NUNC INDICA MIHI, QUO LIGARI DEBEAS. Hinc satis appar- Sansonem de insidiis in secretore cubito collocatis non fuisse conscium; quomodò enim tam effrons fuisset mulier, ut quæri audeat si ipsi illum si Sanson intellexisset eo animo eam petere ut ipsum proderet Philisthæis? Itaque versatide est ipsam indicasse se explorare voluisse verane ipse dixisset, et rem quidem totam in risum convertisse, cum videret nihil effectum, ne quid sinistri Sanson suspicaretur, quæ tamen cœpisse quòd arcanum illud ipsi non crederet.

VERS. 12. — QUASI FILA TELARUM. In Hebræo quasi filium. Sed nota hic aliam esse vocem in Hebræo quæ v. 9; ibi enim est, *pehil*, quod videtur significare filam retortum, et ex multiplicibus illis in unum contortis confiatum; at hic est, *chat*, quod potest significare filum simplex et tenuissimum.

VERS. 15. — SI SEPTEM CRINES CAPITIS MEI CUM LICIO PLEXERIS. Ier septem crines quidam omnes crines intelligunt, propterea quòd septenario numero multitudo quelibet et universitas in Scripturâ significatur. At verius est definitum hic numerum significari, omnes tamen crines comprehendendi, propterea quòd per crines septem, intelligendi sint septem cincinni capitis Sansonis, in quos tota ejus casarites erat distributa: siquidem hujusmodi cincinnos implexos tamen et intortos intra se in catenam modum significat proprie omnium confessione Hebræa vox, *machlephoth* Unde et Septuaginta, *ἵπτα σπῆξ*; *τῆς κεφαλῆς*, dixerunt: est autem *σπῆξ* quiddam implicatur et intorquetur. Unde Eustathius ait: *Ἐστὶν κλῆμα τὴν ἀπὸ ὀφθῆων ἢ σπῆξτον ἢ κωνίδιον, ἢ δάκτυλ*, hoc est, *σπῆξ* dicitur intexta quæpiam è junce, aut sparto, aut aliâ quavis materia. Itaque à quacumque materiâ sit hæc textura, *σπῆξ* appellatur: unde et Pollux Onomast. l. 2: *Νυκτεῖαν* verò *quidam comam in obtipium vergentem, aut super tergum, aut frontem, fluminibus scilicet aut diâ,*

quæ nominabatur *σπῆξ*, aut *σπῆξ*, aut *capillorum σπῆξ*. Porrò hujusmodi cincinnati sæpè à plectendo et torquendo à Græcis absolutè vocantur *κλῆματα*, vel *σπῆξ*, vel *κλαξ*. Paulus *κλῆματα* appellavit Epistola: 1 ad Timoth. c. 2, v. 9; et Chrysostomus de Sacerdotio. *Ἰμαξὶν τριῶν*, dixit Euripides.

Porrò quod Hieronymus licium dixit, si proprie capiatur, est textorum filum, quod primum et ante omnia secundum longitudinem disponitur, cui deinde subtemen, seu trana radio percurrente transversim inseritur et coaptatur. Hebræicè est, *massatheth*, quod plerique volunt significare pectinem vel radium; alii significare volunt, *jugum liciatorium*, cum contexta tela obvolvitur. Sed nescio qui vel radius textorius, vel jugum illud ad crinium colligationem usurpanti potuerit. Alii igitur hanc difficultatem prævidentes, non ipsum jugum, sed telam jugo circumvolutam accipiunt. Verùm nec illa ad cincinnorum colligationem valde accommodata est, nisi in vittas parvas coinciderit: et hi omnes divinare mihi videntur. Ego ab interprete nostro nullo modo recessor: nec video cui rectius Hebrææ vocis etymon respondeat; derivatur enim vox illa, *massatheth*, vel *massatheth*, à radice *ἄσασ*, quod legere et operire significat; porrò in telâ vel texturâ, quæ textitur, duplex illud filum est, quod diximus, licium illud oblongum et subtemen transversum: licio autem convenit, ut subtemen tegat et operiat. Alii porrò non ineptè tantum Scripturæ hic menti accommodant suum radium vel jugum, sed etiam laborant, ut aptam vocis originem assignent. Consentiant interpreti nostro septuaginta, qui *διαμα* hic illud appellant: quam vocem vix apud probatos auctores reperias; eam tamen explicant Phavorinus et Etymologistes his verbis: *διαμα, ἢ ἄρα τὸ ἰσχυρὸν ἔργον*, hoc est *διαμα* dicitur primum vestis officium, sive primum qui in veste, contentendâ scilicet (nam de ejusmodi veste agi mihi persuasum), adhibetur labor: atqui is est liciorum, qui ante omnia à textore explicantur et distenduntur. Addit Etymologistes auctoritatem Callimachi, qui ait: *Λιλία vestis principum*. Addit verò etymologistes, quod maxime ad rem nostram facit: *ἄρα τῆς διαμας τὸ τὸ μαρμαρὸς, ἢ τὸ στήμακ*; *διαμαρῆσεν*: dicit enim vocem illam, *διαμα*, à voce illâ, *δίαμα*, originem docere, quod divisionem significat, quoniam inquit, s&amina sen licia dividunt; nimirum telam ordituri studiosè licia à licis initio separant. Itaque *διαμα* dictum erit quasi *διαμα*, à verbò

δαίαν vel δαίων, quod dividere, separare, partiti, significat, et litterarum transpositione διαζαα, vel, ut Pollux subindicat Onomast. lib. 7, cap. 10, in quo agit de lamifici et texturæ nominibus παρὰ τὸ διαζαα, quod idem significat. Ejus verba hæc sunt: Στάται τὸν στῆμον ἢ τὰ στῆμονα, καὶ περιφραζομένη εἶνα ἡδὲ διαζαα ἢ ἄλλοι τὸ γὺν διαζαα. Latinus interpres sic vertit: *Stamina conjungere, et distendere, sic enim Attici nunc disjungere vocant.*

ET CLAVEM HIS CIRCUMGATUM TERRÆ FIXERIS. Videtur de clavo ligneo seu paxillo intelligendum, apud Septuaginta enim est, πῶσαλα, et Hebræa vox. licet communis esse possit ad ligneum ferreumque clavum, tamen frequentius videtur de ligneo accipi. Quod autem Hieronymus dixit, *terra*, Septuaginta habent, in *parietem*: Hebræa neutrum habent, ut proinde verisimile sit nihil interfuisse ex Scripturæ et Samsonis mente, quo in loco clavus ille figeretur. Addit Hieronymus, *infirmitas ero*, quod fitidem adjectre Septuaginta, etsi id in Hebræo non sit; nempe quia necessariò id subintelligendum est, et sine eo pendet sententia, etsi non sit difficile ex præcedentibus supplere.

VERS. 15. — CUM ANIMUS TUIS NON SIT MECUM. Hoc est, cum satis reipsa et facto ipso ostendas me abs te non diligi, utpote qui tua secreta mihi non credas, nec desiderio meo in hac re satisfacias. Qui enim verè et seriò amat, omnia sua arcana amato credit, et amor voluntatum animorumque consensio nem facit; quam ad rem necesse est ut totius animus amato detegatur, et in omnibus amans amantì voluntatem sequatur, ita ut animus amantis totus quodammodo in amatum transeat.

VERS. 16. — DEFECIT ANIMA EJUS, ET AD MORTEM ESQUE LASSATA EST. Hoc est, tanto tædio ipse affectus est, cum nec mulierculæ displicere vellet, nec importunitatem ejus posset effugere, nec tamen satis tutum putaret arcana suum mulieri aperire, ut in hoc animi confictu parùm abfuerit quin moretetur, et præ tristitiâ contabesceret.

VERS. 17. — TUNC APERIENS VERITATEM REI. Nimirum post triplices superatas insidias mulieribus irretitus amoribus, blanditiis et importunitate victus, hoc tandem consilium saniori præligit, cum jam tamen suo malo edoctus esset non faciliè secretum suum mulieri prodendum esse. Porrò Dei providentiâ videtur factum esse ut arcano hoc detecto Sam-

son ob præcedentiâ peccata et libidines à Deo desertus puniretur; quantum et hoc ipsum Deus in Philistinorum calamitatem converterit, editâ à Samsonè in morte eorum strage maximiâ.

VERS. 19. — ET RASIT. Ipsa scilicet Dalila, est enim in Hebræo verbum feminini generis; non tamen ipsa id per se fecit, sed per tonsorem, quem advocaverat, ut præcedentibus verbis indicatur: et verò moraliter id facinus, quod curamus, jubemusque fieri. Sic et ipsa tonsorem vocavit, per alium videlicet quempiam.

SEPTEM CRINES EJUS. Hoc est, totam cæsariem, sive septem illos cincinnos implexos, in quos tota Samsonis cæsaries distributa erat.

ET COEPIT ABIGERE EUM ET REPELLERE. Nimirum ut eum à somno excitaret, pronuntiandò scilicet de more id quod sequitur: *Philistinum super te, Samson.*

STATIM ENIM AB EO FORTITUDO DISCESSIT. Quæres, an et quomodò è capillis Samsonis robur esset. Certum est primò robur hoc in toto fuisse corpore, seu membris quibus utebatur ad res arduas et heroicæ præstandas, non autem in capillis, necdum in illis solis tanquam subjecto. Secundò certum est etiam robur hoc fuisse ab aliquâ qualitate naturæ viribus à Deo superaddit, eademque permanente, quæ etiam in quieto et dormiente remaneret, ut quotiescumque vellet eâ uteretur: ob id supra cap. 15, v. ult. dicitur: *Capit Spiritus Domini esse cum eo*, vel ut in Hebræo est, *comitari eum*, et quotiescumque suis hæc uteretur viribus, Deo et divino spiritui is usus adscribitur. Hinc et paulò post v. seq. hic perditio hoc Dei dono, dicitur Dominus ab eo recessisse. Fuit ergo luxus qualitatis et fortitudinis causa efficiens Deus. At cum ea fortitudo etiam capillis hic manifestè adscribatur, certum est etiam eam à capillis modo aliquo derivatam fuisse. Tertio itaque erant hæc vires à capillis, non tanquam à causâ efficiente physicâ (non enim apparet quid in capillis efficientiæ esse potnerit ad has vires producendas), sed tanquam à causâ morali, quibus ratione pacti et promissi divini annexa erat virium istarum à Deo acceptarum conservatio, sic ut illis manentibus donum illud fortitudinis à Deo acceptum integrum permaneret, illis sublati tolleretur. Hujusmodi causam moralem alii vocant conditionem sine quâ non, neque verò physicè aliud est quam conditio sine quâ non, et causa per accidens: alia-

mea quia ratione pacti Deum movet et quodammodo obligat ad conservandum quamdiu ipsa manet, meritò in genere moris efficientia quædam ei adscribi potest, et causa appellari.

Quæres secundò. Quid si ex morbo Samsoni deluxissent capilli, an illud fortitudinis donum ei remansisset? Hanc questionem pluribus agitant Abulensis et Serarius, negantique eo casu vires fuisse perditurum: at ego censeo rem hanc non faciliè definiri posse, cum tota ea res à pacto et voluntate divinâ penderet; potuit autem fieri ut Deus ita vellet à capillorum presentia hæc vires pendere, ut iis quocumque modo sublati, sive per morbum, sive per detonsionem inculpam, sive aliter, vires illæ seu superaddita à Deo qualitas periret.

Quæres tertio. An si quo alio modo Samson Nazareatum suum violasset vinum bibendo vel sicram, uvæ edendo, etc., hæc etiam à Deo data vires perdidisset? Ita censet Abulensis. Verùm neque hæc res satis certò potest definiri, cum et hoc ex Dei voluntate penderet: neque verò necesse est, si Deus alligaret hoc donum Nazareatui, ut omni cæremoniæ Nazareorum esset alligatum; potuit enim Deus unicam Nazareorum, eamque præcipuam cæremioniam assumere, à quâ id pendere vellet, non à cæteris, esto alia etiam nonnullæ ex obligatione et divino jussu servandæ essent. Elverò magis inclino donum hoc non fuisse perdendum hujusmodi Nazareatûs violatione per cibos potusque vitios. Primò, quia non est major ratio cur de cibis et potibus hæc asseratur, quam de pollutione super mortuo, quæ Nazareis studiosissimè vitanda erat, et per quam temporalis Nazareatus interruppebatur: at hujusmodi pollutione ostendi Samsonis Nazareatum interruptum non fuisse supra cap. 15, v. 4. Secundò Samson interrogatus à Dalilâ de modo quo suam hanc fortitudinem perderet, de solâ capillorum ratione meminuit, quasi hæc unica esse causa posset perendi: non videtur autem dubium si pluribus modis ea fortitudo perdi potuisset, plures modos Samsonem fuisse commemoraturum: imò potius hunc modum fuisse commemoraturum, qui non nisi se volente et conscio adhiberi poterat.

VERS. 20. — NESCIENTES QUOD RECESSISSET AB EO DOMINUS. Quoad vires scilicet illas divinitus acceptas; neque enim de gratiâ seu sanctificatione interiore agitur, quam certum est jam antea Samsonem perdidisse.

VERS. 21. — QUEM CUM APPREHENDISSENT PHILISTINI. S. S. VIII.

LISINUM. Quæres. Quâ ratione latitantes Philistini amoscere potuerunt reipsâ Samsonem vires amissæ suas, cum non legamus eum uti vicibus præcedentibus fuisse colligatum, neque ex eo quòd se vel moveret vel erigeret Samson id dignoscere potuerint? Negat Abulensis hæc postremâ vice Samsonem ligatum fuisse, sed ex eo certò scivisse tam Dalilam quam Philisthaeos eum vires suas amississe, quòd hæc vice certò sibi persuaderent vera Samsonem esse confessum. At quomodò vel ipsa, vel illi id sibi certò persuadere potuerunt, cum scirent jam aliquoties ab ipso Dalilam fuisse deceptam, semperque hactenus mentitum Samsonem? quidni igitur tam ipsa, quam illi metuere potuerunt ne et hæc vice sibi ab eo illusum esset? Deinde quid necesse erat Samsonem excitari? detonso enim capillitio s, certi erant Samsonem robur amississe, potuit ipsa, Samsonem dormiente, signo dato Philisthaeos evocare, et ipsi in Samsonem erumpere. Denique quid sibi vult illa vox Dalilæ etiam hæc postremâ vice: *Philistinum super te, Samson?* nunquid ad sumendum experimentum verane Samsonem etiam hæc vice dixisset? Quocirca, etsi hæc vice certius ipsa sibi veritatem assecuta videretur, ut indicat v. 18, tamen neque tam certa erat, ut omnino dubitatio tolleretur, aut ut experimentum omittendum putaret: cum autem experimentum illud capi non posset nisi et hæc vice Samson vinciretur, et ex impotentia dissolvendi vincula fortitudinem amississe deprehenderetur, omninò videtur asserendum etiam hæc vice vincula adhibita, etsi id factum Scriptura reticet. Porrò cõmperto Samsonem vincula disrumpere non posse, tum demum meretricem illam signo dato Philisthaeos, ut è latibulis suis erumpere, admonuisse.

ET DUXERUNT GAZAM VINCTUM CATENIS. In Hebræo et Septuaginta illa catenarum injectio non videtur accessisse deductionem in Gazam, sed consecuta, illam verò proximè accessisse eam retrusionem, quæ mox refertur, in carcerem. Porrò vox Hebræa, *nechustaim*, quam Hieronymus *catenas* vertit, non videtur qualescumque catenas vel vincula significare sed æreum quippiam, quo manus pedesque vinciantur, atque adeò manicas vel compedes; eiverò tum hic tum alibi *compedes* reddiderunt Septuaginta, hic autem etiam adjecto epitheto, *in compedibus areis*, et Hieronymus subinde etiam *compedes reddidit*. Est autem vox illa in Hebræo dualis numeri, propterea

quod iis vineulis duæ manus vel duo pedes vincerentur.

ET CLAUSUM IN CARCERE NOLERE FECERUNT. Per carcere hæc ergastulum vel pistrinum intellige, nimirum in quo pinsebant olim, hoc est, frumentum commolebant, et in farinam redigebant, hoc enim antiquis erat pinsere. Porrò mola, quæ aquarum illapsu vel ventorum impulsu agerentur, posterioris ævi est inventum: prisci illi trusatilibus molis, quæ jumentis vel mancipiis circumagerentur, uti solebant, in quorum mancipiorum numero habitus Samson. Porrò quòd Rabbini aliqui verbo molendi hæc significationem obscenam subesse crederent, idque jam olim, cum ejus explanationis S. Hieronymus in Isai. cap. 47, et Rupertus meminissent, refutatione non eget, præsertim cum et obscenitate suâ satis se refutet, et illi refutatione dignum non judicaverint.

VERS. 22. — JAMQUE CAPILLI EUS RENASCI COEPERANT. Hebræa et Septuaginta non qualemque capillorum recreationem significant, sed eam quæ paulatim capilli ad eam longitudinem redibant, quam habebant cum detonsi fuerant, sic enim illi textus habent: *Et capit capillus ejus germinare, quemadmodum rarus fuerat.* Quo factum est ut, accedente penitentia et oratione, deum disponeretur ad recuperandum donum fortitudinis, quod imprudenti suâ amiserat, et quo amisso in summam calamitatem venerat. An autem recrescentibus capillis, si præteritorum delictorum penitentia et oratio, quæ obnoxie donum illud perditum à Deo reflagitavit, non accessissent, fuisset donum illud recuperaturus, in dubium revocari potest, estque res hæc nonnihil obscura, cum tota ex Dei voluntate et pacto pendeat: et satis mihi videtur verisimile non fuisse recuperaturum, nisi oratione et penitentia recuperasset, idque ipsum indicat auctor Mirabilium sacræ Scripturæ lib. 2, c. 6, favetque ratio, siquidem ei hoc donum promissum fuerat, quædam maneret Nazaræus; at Nazaræus dici non potuit, detonso semel capillo. Accedit quòd non ante legamus hanc fortitudinem reddidisse nisi factâ oratione. Porrò Samsonis orationem hanc, quæ id donum recuperavit, habemus infra v. 28, penitentia illius hæc non exprimitur; at satis indicat Apostolus ad Hebr. 11, dum eum inter sanctos reponit, et ejus cum cæteris fidem commendat; et ita passim SS. Patres sentiunt.

VERS. 25. — ET PRINCIPES PHILISTHINORUM CONVENERUNT IN UNUM. Ex omnibus scilicet Phi-

listhorum satrapis. De loco conventus dicitur in sequentibus. Factus autem est principum ex totâ regione conventus ad solenne sacrificium et epulum, ut verba sequentia indicant, idque non ob alium finem, ut videtur totus contextus indicare, quam ut hoc sacrificio Deo suo gratias agerent de superato captivo tandem hoste suo capitalissimo Samson; quam fieri potuerit, ut idem quotannis dies recurrere solemnitate et panegyria afferret, sed eo anno captus Samson valde festivitatem auxerit, ita ut tota solemnitas cum, ejusque captivitatem spectare videretur, conversis ob eam rem, omnium studiis ad gratiarum actionem, hilaritatem publicamque lætitiâ.

DAGON DEO SVO. Peculiaris hæc Philisthorum Deus, ut tum ex hoc loco, tum è 1 Reg. 5 et 1 Paralip. 10, v. 10; et 1 Machab. 10, v. 85, 84, et cap. 11, v. 4, manifestum est. Porrò etsi pauculi Dagon à *דגן dagan*, quod significat, frumentum, derivent, cumque deum frumenti inventorem habitum putent, atamen ea inventio Cereri, Isidi, Osiridi potius attributa à gentilibus fuit. Quocirca verus est à *דג dag* vel *דגא daga* dictum, quod piscem significat: siquidem omnium propè sententia est idolum hoc quadamtenus piscis formam retinisse; et Lyranus quidem ad 1 Reg. 5, censet cum Hebræis quibusdam caput piscis habuisse: at longe verisimilius est supernè umbilico tenens formam humanam exhibuisse, infernè verò piscis fuisse imagine, ad eum videlicet modum quo Tritones et Nereides supersticiosa finxit coluitque antiquitas, ut mirum non sit 1 Reg. 5, v. 4, manus Dagoni adscribi, de pedibus sileri, cum *אפוד* esse soleant hi prodigiosi pisces. Et verò tale quoddam idolum apud Palestinos fuisse ostendunt ea quæ de Decreto mox dicentur. Est sanè multorum opinio non alium esse Dagonem hunc, et eam quam auctores produunt Atergatim vocatam, Græci Decreto appellant. Ita censet Antonius Nebrissen-sis cap. 6 Quinquagesimæ, Serarius, apud Dilem Gyraldum aliqui; ad quorum ego accedo sententiam. Porrò hæc Decreto vel Decetim (siquidem ita vocat Ovidius) transmutatam in piscem, idque apud Palestinos plures referunt, apud quos deinde et in honore habita et templum eidem insigne dicatum fuit. Ovidius lib. 4 Metamorph. :

*Ille quid è multis referat (nam plurima narrant)
Cognat, et dubia est de te, Babilonia, narret,
Decreti, quam versò squammis volentibus artus
Stagna Palestini credunt cœuisse figurâ;*

An magis ut sumptis illius fita pennis

Extremis altis in turribus egerit annos.

fitem hæc totam dilucidè refert Diodorus Siculus lib. 5: Est, inquit, Syriæ civitas Ascalon; hæc procul ab hæc stagnum est piscibus plenum: juxtaque templum insigne deæ, quam appellant Decetam, facie hominem, reliquâ parte corporis piscem. Hujus cause fabulam ferunt, Venerem aliquando ei deæ obviam factam, amorem cujusdam speciosi adolescentis sacrificantis sibi injecisse, exque eorum coitu filiam natam. Deam sui erroris pudore ductam amovisse adolescentem; filiam verò in loca quædam deserta ac saxosa, in quibus aves erant plurimæ, exposuisse, ibique quasi divino nutu ab avibus infantem nutritam: se verò pudore doloreque compulsam in lacum abjecisse, atque ibi in piscem conversam. Unde et Syri usque ad hæc tempora his piscibus abstinentes, eos pro diis colunt. Ubi per Syros hæc dubiè Palestinos seu Philistinos intelligit, cum Ascalon in Philisthæa regione sit, et è quinque satrapiis una. Similia de deâ hujus formæ, templo, lacu, piscibus, habet Lucianus lib. de Syriæ deâ. Porrò hujus filiam Semiramidem, quæ Nini Assyrii regis uxor fuit, fabulantur aliqui in columbam fuisse conversam, quam et fabulam supra tangit Ovidius, quæ etiam ratio sit cur Syri columbas colant et venerentur, ut ob id utrumque conjungens Clemens Alexandrinus Exhortatione ad gentes dicat: *Qui Phœnician incolunt Syri, columbas et pisces impensè colunt.* Hanc porrò Atergatim ob illam hominis et piscis figuram commixtam Plinius lib. 5, cap. 25, prodigiosam appellat. Sunt tamen qui de istâ Syrorum à piscibus abstinentiâ, deque Atergati longè diversa referant: nam sunt, qui Venerem gigantem Tiphona fugientem in Euphratem se abjecisse dicant: atque in piscem conversam, et ob id Syros piscibus abstinerent. Ita Manilius lib. 4 Astronom. et Hyginus in Astronomico; et hinc Serarius illam apud Ascalonios Decreto eandem cum Venerè esse censet; alii Veneris filiam faciunt; Diodorus nihil horum indicat. De Atergati variorum sententias profert Athenæus lib. 8: Antipater, inquit, Tarsensis stoicus, libro quarto de Superstitione, famâ clactatum esse refert, Gatim reginam Syrorum in tantum obsoniorum avidam fuisse, et ut edicto per præconem veteriti piscibus et *ἀγρὰ τῶν δεινῶν*, id est, sine Gatide vesci; reuetaque ignoratione multos et illam Atergatim

vocavisse, et piscibus abstinuisse. Mnaseas libro secundo de Asiâ hæc scripsit: Mihi quidem Atergatis videtur regina quædam fuisse, gravis suis, quæ subditis duriter et inclementer usque adeò præfuerit, ut etiam pisces comesse prohiberit, captosque ad se perferri jussert, quòd illi magnopere placeant; atque idem morem adhuc servari, ut qui supplices Deam adorant, aureos pisces et argenteos dedicent: ejus profectò sacerdotibus quotidie veros pisces obsonati jurulentos et assos mensæ ante illius simulacrum imponunt, quos assumant postea. Idem aliquantulum progressus, rursùm inquit: Atergatis verò, ut scribit Xanthus Lydius, à Mopso Lydo capta cum Ichthyæ filio, in lacu Ascalonio vicino demersa et suffocata est ob suam insolentiam et injurias multis illatas, à piscibusque devorata. Hæc Athenæus variorum commenta referens.

Porrò quòd de nomine Atergatis (quod nomen Syrum et barbarum scriptores assumpunt, cum à Græcis Decreto sit appellata) Antipater Tarsensis apud Athenæum supra ita dictam arbitretur, quasi sine Gatide, idque velit significari dictione illâ Syriacâ; Gatim autem reginam nomen esse, existimo speciosum commentum esse, neque enim ater apud Hebræos vel Syros eam significationem habet. Si verò de hoc nomine conjecturam meam promere liceat, malim dicere Syros et Hebræos *dag* piscem appellasse, et literarum commutatione apud Græcos et exteros ex *dag*, factum esse *gat*, vel molliore sono *gat*. Porrò ater potest censori epitheti in morem adjunctam, et præpositam: potest autem ea vox varia apud Hebræos Syrosque significare, quæ idolo huic non ineptè adaptari possiat; siquidem *atar*, vel *atereth*, coronam significat, si per *γ*, et *τ*, scribitur, atque adeò Atergatis significare poterit piscem coronatum, quòd fortè coronam in capite haberet. Rursùm *athar* per *γ* et *τ* orare, supplicare significat; poterit igitur Atergatis esse piscis, cui supplicetur, quique pro deo colatur. Rursùm à Macrobio et aliis idolum hoc Adargatis dicitur, Hebræis autem Syrisque, *eder* et *addereth* magnificentiam remque magnificentiam significat, ut proinde Adargatis sit piscis magnificus, quique magnificentè colatur. Quæ omnia ab hoc Dagonè nostro non abstant, nisi quòd fortè cuiuspiam serupulum injiciat, quòd Dagon Philisthorum deus sit, at Decreto seu Atergatis muliebri idolum fuerit. At hunc nodum rectè dissolvit Serarius noster, fuisse apud

ethnicos deos quasi androgyños et utriusque sexus; et in eo genere Venerem fuisse, quæ et alibi barbata colebatur, et Lunam, quæ et Lunus diæta reperitur, uti declarat Macrobius Saturnal. lib. 3, cap. 8.

VERS. 25. — QUI ABDUCTUS DE CARCERE LUDIBAT ANTE EOS. At quis hic lusus? Certum est fuisse hunc lusum Samsoni non lusum, cum omnia ad Samsonis inimici irrisiones et sannas referrentur. Arias Montanus lusum hunc saltationem fuisse vult; Abulensis insanias nescio quas, quibus vilior et contemptibilior redderetur; Lyranus ejusmodi inambulationem, ut cum cæcus esset modò in parietem, modò in columnam impingeret, modò in terram caderet, et sic risum adstantibus omnibus moveret, qui de inimici sui calamlate risùs materiam captabant. Existimo quidem non alium hunc fuisse lusum, quam quòd Samson risùs illis materiam præberet; at non existimo illum agendo aliquid risum movisse, sed patiendo potius: neque enim verisimile est Samsonem vel mortis, vel cujusvis alterius rei metu adigi potuisse, ut spontè eos lusum inimicis suis præstaret, quibus et illis voluptatem afferret, et se coram illis ut scurram, stultum, morionem abjiceret; id enim quilibet generosus animus etiam morte proposita refugeret. Fuit igitur tota hæc scena ita ad risum composita, ut nihil ageret Samson, sed ut pateretur omnia quæcumque collibisset aliis inferre, quæ nempe et odium et ebrietas et juvenilis multorum petulantia suggerere et comminiscipoterat: videlicet probra, dicteria, sannas, cæcitatùs exprobrationes, alapas, protrusiones, desputationes, et alia istiusmodi, quæ plurima et diversissima ad risum recreationemque comparata esse poterunt, præsertim si ad hanc rem delecti viri ingenio ad hujusmodi inventa fecerunt, si præcogitata ante, si præmitum propositum ei qui in hocce lusùs genere excelleret. Ita lusum hunc Josephus intellexit, ὅπως ἐνδολογισάσθων αὐτὸν κατὰ τὸν νότον, ut contumeliis afficerent eum inter pocula. Item Septuag. codex quidem Basiliensis, et Regius, ἐπιπέσει, vel ἐπιπέσει αὐτὸν, illudbant ei; Romanus verò codex, καὶ ἐπιπέσει ἐνδομῆεν αὐτὸν, καὶ ἐπιπέσει αὐτὸν, et ludabat coram eis, et percutiebant eum. Est autem ἐπιπέσει apud probatos auctores, virgâ vel baculo percutere, et ἔπιπέσει, virga: habet tamen et hoc verbum aliam item significationem, præsertim in Scripturis, nempe ut significet alapam infligere, quam etsi nonnulli videantur negare, ea tamen satis confirmatur ex Syriacâ,

Etymologiste, Phavorino, qui et hanc significationem probant: Πάσσα, inquit, παρὰ τὴν τὸν ἄριστον γὰρ, percutere maxillam explicatâ manu. Neque aliter 5 Esdræ 4, v. 50, capi potest: Καὶ ἐπέσει τὸν βασιλῆα τὴ ἀποστήξῃ, et alapas cædebat regem manu levâ. Et ἔπιπέσει alapa est apud Isai. c. 50, v. 6: Τὰς δὲ πάσσα; μὴ εἰς ἔπιπέσεια, genas meas ad alapas. Istiusmodi hic lusum agnoscunt etiam Augustinus et Ambrosius; Augustinus quidem serm. 407 de Tempore: « Adduxerunt, inquit, eum inimici ut illuderent ei. » Ambrosius verò Epistolâ 70: « Gravidus in eum insultabant conviciis, circumagebant ludibriis, quod durus et et ultra ipsum captivitatis speciem viro in gentile virtutis conscio tolerabatur. Nam vivere et mori natura functio: ludibrio esse et probro ducitur. » In eadem sententiâ est Isidorus in lib. Judicum cap. 8.

FECERUNTQUE EUM STARE INTER DUAS COLUMNAS. Illas nimirum columnas, quibus tota innitebatur domus, quas postmodum disiecit Samson, quæque in domùs erant medio; in quam partem videlicet ex omni ferè domùs angulo erat prospectus, imò et ex ipso solario, seu tecto. Ex quo videtur illud consecrarium, fuisse in ipso tecto latum foramen vel fenestram rotundam adjecto peribolo, vel clathris ferreis, per quam et lux admitteretur, et prospectus è solario esset, sub quâ et Samson suos hocce lusus ederet.

VERS. 26. — QUI DIXIT PUERO REGENTI GRESSUS SUOS. Postquam scilicet sanniones illi afflatim lusum suos cum Samsonem luserant, per speciem scilicet captandæ alienjus quietis, reipsâ autem, ut eventu patuit, ut domum ipsam impulsis columnis everteret. Noverat sanè seu visu olim, seu aliorum relatione hujus domùs formam, solariumque ac totam domum duabus hisce mediis incumbere columnis, quæ a se invicem non magnoperè distabant: nunc igitur sive hanc rem magis explorare, sive re satis exploratâ ad meditatam facinus volens procedere, petit sibi tantillùm quietis concedi, quod nemo, nisi inhumanus, omninò videretur esse negaturus.

VERS. 27. — DOMUS AUTEM ERAT PLENA VIRORUM AC MULIERUM, ET ERANT IBI OMNES PRINCIPES PHILISTINORUM, AC DE TECTO ET SOLARIO CIRCHER TRIA MILLIA UTRISQUE SEXUS, SPECTANTES LUDENTEM SAMSON. Spectatores hi posteriores erant qui in solario erant, convivæ qui intra domum. Porro præcis illis solarîa et tecta erant plana ad prospectum, apricationem. inambulatio-

nem, ut aliis dictum est. Ex quo domùs illius amplitudo colligi potest, utpote quæ in ipso tecto ter mille homines contineret.

Verùm quanam hæc erat domus, sacrane an profana? Omnes, quos vidi, ferè sacram volunt, ipsamque Dagonis fanum fuisse existimant, Isidorus, Magister scholasticæ Histor. Suidas, Serarius, Sallianus, Abulensis, Carthusianus. Idem volunt Josephi interpretes Ruffin. et Gelenius, qui etsi in Græco sit *domus*, latinè tamen interpretati fanum dixere. Idem rerum hic gestarum circumstantiæ indicant, siquidem sup., v. 25, principes Philistinorum convenerunt in unum ut immolarent hostias magnificas, sive, ut in Hebræo et Septuag. est, sacrificium magnum Dagon Deo suo; debuit ergo et fanum et idolum ibi esse. Accessit deinde epulum, sacrum utique ex immolatis hostiis, ejusmodi epulum solitum apud ethnicos in ipsis fanis celebrari multis ostendit hic Serarius, et Script. sup. c. 9, v. 27, satis perspicuè indicat, et 1 Corint. 8, v. 10, Apostol. cum ait: *in idolis recubentem*. Et de hoc ipso epulo indicat Ambros. Epist. 70: « Intentis, inquit, ad festa sacrificii Palestinis, quod Dagon Deo suo deferebant. » Neque ego tot tantisque viris contra ire possum, aut si possim velim: dissimulare tamen non possum unum, quod mihi nonnullam facessit difficultatem, quòd videlicet nusquam, nec in Scripturâ, nec apud Josephum, nec apud alios auctores legimus Gaze, vel Dagonis simulacrum vel fanum fuisse, sed Azotid id fuisse tum Scriptura, tum Josephus non semel commemorant, 1 Reg. 5, et 1 Machab. 10, v. 85, 84, et c. 11, v. 4. Profani verò auctores Atergatis seu Derectis (quam verisimiliter non aliam à Dagonem esse supra adstruximus), fanum ac simulacrum juxta Ascalonem collocant, à quâ non procul aberat Azotus.

VERS. 28. — REDDE MIHI NUNC FORTITUDINEM PRISTINAM. In Hebræo est: *Carrobara me, quæso, tantam hæc vice*. Ex hæc oratione colligo ante hanc orationem non recuperâsse Samsonem suas vires, et quamquam ruente fanò mortem ipse evasisset, non videri fuisse futuram ita perpetuam hanc fortitudinem et ad modum habitùs permanentis, ut antea, cum tantummodò impetrare nitatur pro hæc vice.

UT TRICIAS NE DE HOSTIBUS MEIS, ET PRO AMISSIONE DUCORUM LUMINUM UNAM ULTIONEM RECIPIAM. Queritur, quomodo hanc ultionem licitè potuerit Samson desiderare, cum ea videretur esse privata vindicta, et ob privatas injurias.

Respondeo non solum hanc injuriam effusionis oculorum attendisse Samsonem, sed etiam innumeras alias injurias populo suo illatas, et in Deum verum contumelias, quas in illo lusu suo minimè jucundo audierat; quas omnesse Dei, seu populi injurias poterat ipse utpote à Deo populi judex constitutus vindicare. Adde hanc ipsam Samsoni illatam injuriam fuisse publicam, utpote personæ publicæ et principi à Deo constituto illatam. Denique principis est privatas civium vel à subditis, vel ab hostibus illatas injurias vindicare, cum non sit alius qui vindicet, quàm sibi tanquam privato homini illatas! Adde satis videri potuisse Deum hanc vindictam, cum in eum finem vires restituit.

VERS. 30. — MORIATUR ANIMA MEA CUM PHILISTINUM. Hoc est, *vita mea tollatur, seu ego moriar* (nam animam pro vitâ poni Scripturæ familiare est). Potestque, ut Serarius explicat, esse vel votum, quo significet Deo Samson sibi in votis esse, cum jam orbatus sit luminibus, et republica futurus inutilis, simul cum Philistinis mori; vel concessio, ac si dicat, per me licet, non recuso, dummodò Philisthæi unâ et eadem ruinâ opprimantur, et ego cum iis opprimi. Dixit autem ista Samson cum jam columnas istas impelleret, et sentiret sibi à Deo pristinam fortitudinem redditam.

Queritur an sese licitè potuerit Samson hoc modo interimere. Videntur enim nonnulli in hæc re laborare. Dicendum tamen potiusse et duplici è capite hæc ipsi eadem ab omni culpâ absolvi: primò quia divinâ inspiratione fecit, vel, ut Augustinus loquitur, jussione; seipsum autem occidere etiam directè, cum jubet vel permittit Deus, qui jus omne habet vitæ et necis, licitum. Ita passim excusat S. August. hoc Samsonis factum lib. 1 de Civit. Dei cap. 21 et 26, et lib. 1 contra Gaudentinum cap. 51. Secundò absolvent alii Samsonem à culpâ, quòd non everterit domum intentione se occidendi, sed Philisthæos Dei et populi sui hostes, etiamsi per accidens et præter intentionem esset mors propria conjuncta, quam permittere Samson potuit. Ita Lessius lib. 2 de Virtutibus Cardinal. cap. 9, dub. 6, qui multis exemplis et doctorum aliorum testimonio citra ullam Dei revelationem, jussione, inspirationem, ostendit licitum esse hoc modo seipsum indirectè occidere. Eiverò à posteriori Samsonem in hoc facto non offendisse satis colligitur, tum quòd à Deo ad hoc ipsum præstandum pristinas vires acceperit, tum quòd ab Apostolo ad Hebræos 2 in sanctorum veteris